

rîsi, İbn Semâa gibi Hanefî mezhebinin üçüncü nesil ileri gelen âlimlerinden kabul edilmekte ve Halife Me'mûn'un hadisleri muhalefet ettikleri iddiasıyla kendilerinden cevap vermelerini istediği, ancak onlardan bir karşılık alınamayınca İsa b. Ebân'ın *Kitâbü'l-Hücceti's-şâgîr* adlı eserini yazarak gereken cevabı verdiği anlatılmaktadır (*Ah̄bârü Ebi Hanîfe*, s. 141-142).

İlk dönem İslâm hukuku ekollerinin Irak ve Hicaz merkezli tasnifine göre Irak ekolü içerisinde yer alan Yahyâ b. Eksem, bir kimsenin fetva verebilmesi için hem re'yi hem de eseri (hadisleri) iyi bilmesinin şart olduğunu belirterek mutedil bir tavır ortaya koymuş (İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 47), Mu'tezile imamlarından Sümâme b. Eşres ve Zâhirî mezhebinin kurucusu Dâvûd b. Ali ile ilmi münazaralar yapmıştır. Kadınların temizlenme sürelerinin asgari on beş gün olduğu şeklindeki çoğunluk görüşüne karşı bu sürenin on dokuz gün olduğunu söylemesi (Cessâs, II, 30-31), ferâiz ilminde "el-Mes'eletü'l-Me'mûniyye" diye bilinen miras meselesi (İbn Hallikân, VI, 148) gibi bazı fikhî görüşleri, âyet ve hadislerle ilgili bazı yorumları kaynaklarda zikredilmektedir. Yahyâ b. Eksem'in pek çok eser yazdığı, özellikle fıkha dair eserlerinin önemli kabul edildiği belirtilmekle beraber öğrencisi Kâdî İsmâil'in ifadelelerinden çok hacimli olan bu eserlerin erken dönemlerden itibaren ihmal edildiği anlaşılmaktadır (Hatîb, XIV, 200). İmam Muhammed'in *el-Câmi'u's-şâgîr*'ine *Kitâbü't-Tenbih* adıyla bir reddiye yazarak bazı meseleleri eleştirmiş, kendisine Ebû Abdullah İbnü's-Selcî tarafından *Kitâbü'l-Beyân* adlı eserle cevap verilmiştir. *Kitâbü't-Tenbih*'i Yahyâ b. Eksem'in ilimdeki mevkiine bir delil sayan Hâkim en-Nisâbü'nî'nin aksine bu eserden iktibaslar yapıp tenkitlerini cevaplandıran Ebü'l-Usr el-Pezdevî, Yahyâ'nın eserini karalamalar ve delil olamayacak şeylerle doldurmaktan başka bir şey yapmadığını söyleyerek onu ağır bir dille eleştirmiş ve tenkitlerine cevap vermenin boş bir uğraş olduğunu kaydetmiştir (*Şerhu'l-Câmi'i's-şâgîr*, vr. 3^a). Yahyâ b. Eksem'in *İcâbü't-temessük bi-ahkâmü'l-Kur'ân* adlı bir eserle (İbnü'n-Nedîm, s. 41) şürûta dair bir kitap yazdığı zikredilmekle birlikte (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1046) bunların zamanımıza ulaştığı bilinmemektedir. Ayrıca kaynaklarda bazı şiirlerine yer verilmektedir (Vekî', II, 164-165; İbn Asâkir, LXIV, 74-75, 85, 86, 88). Onun *Kitâbü Mesâ'ilü'l-a'dâd* adlı bir eseri olan Muhammed adında bir oğlu (İbnü'n-Nedîm, s. 340) ve kendisiyle yazıştığı, Merv-

de yaşayan Abdullah adlı zâhid bir kardeşinin bulunduğu (İbn Asâkir, LXIV, 73), Hanne adındaki kız kardeşinin ise meşhur fakih Muhammed b. Nasr el-Mervezî ile evlendiği bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VIII, 263; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 340; IX, 129; Vekî', *Ah̄bârü'l-kuğât*, II, 160-167, 170; III, 272-273, 281, 294, 300, 303; Taberî, *Târih* (Ebü'l-Fazl), V, 163, 180, 182, 185, 196, 314, 319, 340; Mes'ûdî, *Mürücu'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 8-9, 14, 17-23, 96, 128; İbn Hibbân, *eş-Sikâat*, VIII, 451; IX, 265-266; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), I, 262; II, 30-31; IV, 164; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecceddü), s. 41, 212, 340; Ebû Muhammed Hasan b. Ali el-Harrânî, *Tuhafü'l-u'ukûl 'an âli'r-Resûl* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Kum 1404, s. 451-454, 476-481; Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, Beyrut 1399/1979, s. 320-323; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Şimârü'l-kulûb* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîmî), Kahire 1985, s. 156-158; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ah̄bârü Ebi Hanîfe ve aşâbih*, Haydarâbâd 1976, s. 138, 141-142, 146; İbn Hazm, *el-İhkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1403/1983, V, 99; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, I, 298-299; IV, 142; VII, 81, 161; VIII, 285; XIV, 191-204; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, I, 73; VII, 97-98; Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Şerhu'l-Câmi'i's-şâgîr*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 605, vr. 3^a, 112^b-113^b; Serahsî, *el-Mesûlât*, XVI, 67, 124, 135; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 410-413; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk* (Amrî), XLIX, 120; LI, 301-302; LXIV, 62-92; Muvaffak b. Ahmed el-Mekkî, *Menâkıbü Ebi Hanîfe*, Beyrut 1401/1981, I, 313; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 84-85, 89; VI, 147-155, 162-164; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, IV, 67-69; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 52-53; XXXI, 207-223; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 5-16; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkifîn* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1397/1977, I, 47; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 582-583; Kalkaşendî, *Me'âşirü'l-inâfe*, II, 334-336; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 179-183; Bezzâzî, *Menâkıbü Ebi Hanîfe*, Beyrut 1401/1981, II, 124; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü'l-â'lâmî'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 35^a, 93^b-94^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1046; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 40, 91, 101; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 224; C. E. Bosworth, "Yahyâ b. Aktham", *EP* (İng.), XI, 246.

ŞÜKRÜ ÖZEN

YAHYÂ b. HÂLİD el-BERMEKÎ

(یحیی بن خالد البرمکی)

Ebû Ali (Ebü'l-Fazl) Yahyâ
b. Hâlid el-Bermekî
(ö. 190/805)

Abbâsî veziri.

Abbâsî bürokrasisinde Bermekî ailesinin ilk temsilcisi olan Hâlid b. Bermekî'nin oğludur. Vefat ettiğinde altmış dört-yetmiş veya yetmiş dört yaşlarında bulunduğu rivayetlerden 116-126 (734-743) arasında doğduğu anlaşılmaktadır. Genç-

lik yıllarında Rey, Taberistan ve Demâvend valiliği yapan babası Hâlid tarafından Rey'de görevlendirildi; bu esnada Rey'e gönderilen Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un oğlu Muhammed el-Mehdî'nin hizmetinde bulundu. Burada oğlu Fazl'ın doğumundan kısa bir süre sonra Mehdi'nin oğlu Hârûn dünyaya geldi (149/766). Yahyâ'nın hanımı Zübeyde Hârûn'u, Mehdi'nin ümmüveledi Hayzürân da Fazl'ı emzirdi. Kurulan süt akrabalığı Yahyâ'yı Halife Mansûr'a ve ailesine daha çok yaklaştırdı (Ceşşiyârî, s. 136). Bununla birlikte Halife Mansûr bilinmeyen bir sebeple Hâlid'i valilikten azletti, ayrıca 2.700.000 dirhem para cezasına çarptırdı. Yahyâ, Hayzürân'dan ve babasının dostlarından topladığı paralarla bu miktarı ödedi. Daha sonra affedilen Hâlid Musul. Yahyâ ise Azerbaycan valiliğine tayin edildi (158/774-75).

161 (778) yılında Yahyâ yeni halife Mehdi-Billâh tarafından oğlu Hârûn'un hocalığı ve kâtipliğiyle görevlendirildi. Böylece Hârûnürreşid'in baba diye hitap ettiği Yahyâ ile beraberliği ve Yahyâ'nın Abbâsî siyasetinde etkin biçimde rol oynamaya dönemi başlamış oldu. Hârûn 163 (780) yılında Bizans üzerine sefere gönderildiğinde Yahyâ onunla birlikte gitti ve ordunun levazım işlerini yürüttü. Aynı yıl içinde Azerbaycan ve İrmîniye dahil batı eyaletlerinin valiliğine tayin edilen Hârûn, Yahyâ'yı Dîvânü'r-resâil'in başına getirdi. Bölgeyi 166'da (782-83) babası tarafından kendisine "Reşid" lakabı verilerek kardeşi Mûsâ el-Hâdî'den sonra ikinci veliaht ilân edilen Hârûn adına yöneten Yahyâ, Mehdi-Billâh'ın ölümüne kadar bu görevde kaldı ve Mehdi'nin ölümü üzerine ortaya çıkan karışıklıkların yatıştırılmasında önemli rol oynadı. Mehdi, Mâsebezân'da vefat ettiği sırada (169/785) Hârûnürreşid ve Yahyâ onun yanında bulunuyordu. Yahyâ, Hârûnürreşid'e bir kargaşaya meydan vermeden orduyu Bağdat'a götürmesini ve Cürcân'daki ağabeyi Mûsâ el-Hâdî için biat almasını tavsiye etti. Hârûnürreşid de her tarafa babasının ölümünü ve kardeşi Mûsâ el-Hâdî'ye biat edildiğini bildiren mektuplar göndererek devlet içinde muhtemel bir karışıklığı önledi. Ayrıca Mûsâ ve Hârûn'un annesi Hayzürân'ın isteğiyle Bağdat'ta bazı ileri gelenlerin evlerini ateşe veren askerlerin maaşlarını ödeyip olayları önledi; bu sırada Cürcân'da bulunan yeni halife Mûsâ el-Hâdî'nin acele Bağdat'a gelmesini sağladı.

Yahyâ'nın hizmetlerinden memnun kalan Mûsâ el-Hâdî onun Hârûnürreşid'in yanında görevine devam etmesine izin ver-

YAHYÂ b. HÂLİD el-BERMEKÎ

di, bununla birlikte Hârûnürreşid'e yakınlığından rahatsız oluyordu. Bir süre sonra Hârûnürreşid'in yerine küçük oğlu Ca'fer'i veliaht yapmak istediğinde Yahyâ, bir taraftan hilâfetin ellerinden çıkma tehlikesinin ortaya çıkabileceğini söyleyerek Hâdî'yi oğlu bulûğ çağına erişinceye kadar beklemesi için iknaya çalıştı; diğer taraftan kardeşinin baskısı yüzünden veliahtlıktan çekilmeyi düşünen Hârûnürreşid'i bu kararından vazgeçirdi ve ava çıkma bahanesiyle bir süre merkezden uzaklaştırdı. Hayzürân da Yahyâ'yı destekleyince düşüncesini gerçekleştiremeyen Hâdî'nin Yahyâ'ya karşı tepkisi arttı ve sonunda onu tutuklattı. Yahyâ'nın hapisten, kendisini öldürtmek isteyen halifenin ansızın ölümü üzerine kurtulduğu söylenmektedir. Bazı rivayetlere göre Hâdî kardeşi Hârûnürreşid'i de ortadan kaldırmaya niyetlenmişti.

Mûsâ el-Hâdî'nin ölümünün (170/786) ardından halifelik makamına geçen Hârûnürreşid önce Yahyâ'yı hapisten çıkarıp geniş yetkilerle vezir tayin etti. Halifeliği onun aldığı tedbirler sayesinde elde ettiğini belirterek kendisine tam yetki verdiğini açıkladı. Bermekîler'in nüfuz dönemini başlatan bu tayinle Dîvânü'l-hâtem dışında bütün divanlar Yahyâ'ya bağlandı. Ebû'l-Abbas Fazl b. Süleyman et-Tûsî ölünce (171/787-88) Dîvânü'l-hâtem de onun emrine verildi ve iki vezirlik uhdesinde toplandı (Taberî, VIII, 235). Ancak kısa bir süre sonra Dîvânü'l-hâtem Yahyâ'nın oğlu Ca'fer'in idaresine bırakıldı. 173'te (789) bu divanın başına Fazl b. Rebî getirildiyse de 178'de (794) tekrar Yahyâ'nın emrine verildi. 181 (797) yılında bu görevi iade ederek hacca giden Yahyâ ertesi yıl Bağdat'a döndü. Hârûnürreşid 186'da (802) Yahyâ ile birlikte hacca gitti. Halifenin oğulları Emîn ve Me'mûn ile beraber Fazl ve Ca'fer de bu kafîleye katıldı. Dönüşte Enbâr yakınlarındaki konaklama yerinde halife görünürde bir sebep yokken âniden Bermekîler'in bertaraf edilmesine karar verdi. Yahyâ'nın oğlu Ca'fer idam edildi; kendisi ve diğer oğlu Fazl tutuklandı, ailenin bütün serveti müsadere edildi (Bermekîler'in cezalandırılma sebepleri hakkında bk. *DİA*, V, 519). Hârûnürreşid'in halifeliğinin son altı yılında Yahyâ ile oğullarının yokluğunu daima hissettiği, Yahyâ el-Bermekî'ye hapiste iken bile akıl danıştığı bildirilmektedir. Oğlu Fazl ile birlikte Rakka'da yaklaşık üç yıl hapiste kalan Yahyâ 3 Muharrem 190 (29 Kasım 805) tarihinde vefat etti ve Fırat nehri kıyısında Rabazuherseme denilen yerde defnedildi (Hatîb el-Bağdâdî, XVI, 199).

Yahyâ'nın on yedi yıl süren vezirliği Bermekî ailesi için tam bir saltanat dönemi olmuştur. Bununla birlikte Yahyâ vezirliğinin ilk üç yılında yaptığı bütün işleri halifenin annesi Hayzürân'ın onayına sunar, devlet işlerini onun tâlimatıyla yürütürdü. Hayzürân'ın ölümünden (173/789) sonra yönetim tek başına Yahyâ'nın eline geçmiş, merkezde ve eyaletlerde önemli görevler üstlenen oğulları Ca'fer ve Fazl ile birlikte idarede mutlak söz sahibi haline gelmiştir. Her gün oğulları ile birlikte halkın şikâyetlerini dinler, devlet işlerini görüşüp karara bağlardı. Tayin ve azillerde tek yetkili kılınmasının yanı sıra önceleri sadece halifelerin imzasıyla yürürlüğe giren Dîvânü'l-harâc yazıları da artık onun imzasıyla çıkıyordu. Devletin malıyesi, bu arada halife sarayının harcamaları üzerinde bile tam bir tasarrufa sahipti (Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, III, 377, 386). Yahyâ'nın iki oğlu babalarına yardım eder, merkez ve eyaletlerde önemli görevler üstlenirdi. Fazl doğu, Ca'fer de batı eyaletlerine vali tayin edilmiş, devletin taşra idaresi ikisi arasında bölüştürülmüştü. Yahyâ valilerin tayininde de halifeye tavsiyelerde bulunabilirdi.

Yahyâ b. Hâlid'in vezirlik yaptığı yıllar Abbâsî hilâfetinin en parlak dönemi kabul edilmektedir (Taberî, VIII, 212; Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İsrâf*, s. 315). Bu başarıda onun sosyal, ekonomik, bilimsel ve kültürel hayata katkıları önemli yer tutar. Vezirliğe gelince Irak ve Şam gelirlerinden bir kısmını Haremeyn halkına, misafir olarak orada bulunanlara ve ilimle uğraşanlara dağıtmış, yetimler için bakım evleri açtırmıştır (Cehşiyârî, s. 177). Yahyâ'nın vezirliği döneminde Bağdat'ta Bermekî Hastahanesi adıyla bir hastahane açılmışsa da gözden düşmesinden kısa bir süre sonra hastahanesinin hizmete devam edemediği anlaşılmaktadır (Öztürk, s. 149). Bâbüşşemmâsiyye'de yer alan görkemli Kasrû't-tîn onun tarafından inşa ettirilmiş, Seyhan ve Kâtûl nehirleri ıslah edilerek bölgelerde tarım ve ulaşımın canlanması sağlanmıştır. Abbâsîler'in ilk yıllarında ihmale uğrayan berid teşkilâtının Emevîler dönemindeki üstün seviyesine çıkması da onun sayesinde gerçekleşmiştir (*DİA*, V, 499). Bağdat'ın doğusunda Sûku-yahyâ ismindeki yerin Hârûnürreşid tarafından Yahyâ b. Hâlid'e iktâ edildiği ve daha sonra ona nisbetle anıldığı belirtilmektedir (Yâkût, III, 284-285). Bermekî ailesi siyasî güçle birlikte büyük bir malî güce de sahipti. Merkezdeki sarayları dışında özellikle Basra bölgesinde geniş arazileri var-

dı. Zenginlikleri herkesi kuskandıracak bir seviyeye ulaşmıştı.

Öte yandan Yahyâ ve oğulları kültür alanında da önemli hizmetler yapmış, İslâm dünyasında fikrî ve ilmî gelişmeye katkıda bulunmuştur. İlm-i nücüm başta olmak üzere dinî, felsefî ilimlerle müsbet ilimlerde geniş birikime ve zengin bir kütüphaneye sahip olan Yahyâ b. Hâlid ilim ve sanat ehlini himaye etmiş, sarayında kendisinin de katıldığı ilmî ve edebî toplantılar yapılmıştır. Meşhur tabip II. Buhtîşû' b. Curcîs ve dil âlimi Sibeveyhi onun himayesiyle Bağdat'a gelmiştir. Ayrıca Yunan, Hint ve Fars kültürüne ait kitapların Arapça'ya tercüme edilmesi için çalışmış, Batlamyus'un *el-Mecisî'îsi* ve Hintçe yazılmış *Susrata* adlı tıp kitabı onun isteği üzerine Arapça'ya çevrilmiştir. Yine bir kişiyi görevlendirerek Hindistan'ın içtimâi ve dinî hayatı hakkında ilk defa bir rapor hazırlanmış, bu rapor dönemin müelliflerinin istifadesine sunulmuştur (*DİA*, XVIII, 74-75). *Kelîle ve Dimne* adlı eser de onun isteğiyle Ebân b. Abdülhamîd tarafından manzum hale getirilmiştir (Cehşiyârî, s. 211). Yahyâ ve oğullarının cömertliği darbimesel haline gelmiştir. Resmî yazıların başına ilk defa salât ve selâm cümlesini ilâve ettiren Yahyâ, peygamberlerin faziletine dair bir risâle kaleme almıştır (*a.g.e.*, s. 177). Ebû Yûsuf *el-Cevâmî'î* (*el-Câmîf*, *Câmî'u'l-Berâmike*) onun için telif etmiştir (*DİA*, XXXII, 279). Yahyâ b. Hâlid ile ailenin diğer fertlerinin küfür ve zındıklıkla itham edildiğine dair rivayetler onlara karşı beslenen düşmanlığın bir sonucu olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *Târîh* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1414/1993, s. 375, 379-382; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 92, 115; II, 101; III, 215-216, 351-355, 371; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 380-382; a.mlf., *'Uyûnü'l-ağbâr*, I, 24-25, 51; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 212, 235; ayrıca bk. İndeks; İbn Abdürabbih, *el-'İkdü'l-ferid* (nşr. Abdülmeccid et-Terhînî - Müfid M. Kumeyha), Beyrut 1404/1983, I, 207, 226; II, 284; IV, 247, 252, 297-298; V, 317-332, 374; Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, tür.yer.; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), tür.yer.; a.mlf., *et-Tenbih ve'l-İsrâf*, Beyrut 1981, s. 315-316; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, VI, 101, 104-106; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), tür.yer.; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (nşr. Beşşâr Awvâd Ma'rûf), Beyrut 1422/2001, VIII, 30-39; XIII, 590-591; XIV, 292-297; XVI, 195-199; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 284-285; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-'ulemâ'*, s. 69, 71-72, 100, 161; İbn Hallikân, *Fefeyât*, bk. İndeks; Hândmîr, *Düstürü'l-vüzerâ'* (trc. Harbî Emîn Süleyman), Kahire 1980, s. 163-166; Mehmet Aykaç, *Abbâsî Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Divânlar: 132-232/750-847*, Ankara 1997, s. 21-22, 23, 49, 53, 91, 131, 156, 172; A. Clot, *Harun Reşid ve Abbâsiler Dö-*

nemi (trc. Nedim Demirtaş), İstanbul 2007, s. 31-37, 44, 49, 53-57, 62-69, 89-102; Levent Öztürk, *Onuncu Yüzyıla Kadar İslâm Dünyasında Hastaneler*, İstanbul 2007, s. 135-136, 143-149, 166, 183, 189; Mehmet Dalkılıç, "Bermekilerin Düşüşü", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/1, Elazığ 2010, s. 183-197; W. Barthold, "Bermekiler", *İA*, II, 560-563; Hakkı Dursun Yıldız, "Yahyâ b. Hâlid", a.e., XIII, 348-350; a.mlf., "Bermekiler", *DİA*, V, 519; D. Sourdel, "al-Barâmika", *EJ*² (İng.), I, 1034-1035; İbrâhim Harekât, "Berîd", *DİA*, V, 498-499; S. Maqbul Ahmad, "Hindistan", a.e., XVIII, 74-75; Eyyüp Said Kaya, "Nâdirü'r-rivâye", a.e., XXXII, 279. SAİM YILMAZ

YAHYÂ el-HAŞŞÂB

(يحيى الخشاب)

Yahyâ b. Muhammed b. Ömer el-Haşşâb
(1909-1989)

Mısırlı âlim,

Fars dili ve edebiyat araştırmacısı.

2 Kasım 1909'da Kahire'de doğdu. Aslen Saïd bölgesinde Deyrût'a bağlı Sanbû şehrinde olup eskiden beri kitap basım ve ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğudur. Uzun süre Mısır müftülüğü ve kâdilkudâtlık yapan, daha sonra Ezher şeyhi olan Abdurrahman Kutub en-Nevâvî onun anne tarafından dedesidir. 1931'de Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni, 1933'te Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bu arada 1933'te Edebiyat Fakültesi'nde *Nâsır Hüsrev ve rişletühü ilâ Mısr* adıyla yüksek lisans tezi hazırladı. 1933-1935 yıllarında avukatlık yaptıktan sonra burslu olarak Türkiye'de bulundu. Aralık 1935'ten itibaren Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde asistanlık görevine başladı. 1936'da doktora için Paris'e gönderildi, 1940'ta Nâsır-ı Hüsrev konulu teziyle (*Nâsır Khosrow, sa pensée religieuse, sa philosophie-Khan Al-Ikwan*) Sorbonne Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Aynı yıl Kahire Üniversitesi'ne öğretim görevliliğine tayin edildi. 1947'de doçent, 1950'de profesör oldu ve Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölüm başkanlığına getirildi. 1954'te kısa bir süre Edebiyat Fakültesi dekanlığı, 1955-1957 yıllarında Ma'hedü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 1964-1965 yıllarında Ma'hedü'd-dirâsâti'l-Arabiyyeti'l-âliye müdürlüğü yaptı. 1960-1965 arasında Arap Birliği Kültür Dairesi müdürlüğünü yürüttü. 1969'da emekliliğe ayrıldıysa da hayatının sonuna kadar fakültede ders okutmaya devam etti. Çeşitli uluslar arası bilim ve kültür kurumlarının üyesiydi, çok sayıda kongre ve sempozyuma katılmıştı. Misafir hoca olarak 1965'te California, 1967'de Bağdat ve Basra üniversitelerinde ders

verdi. 1973'te Tahran Üniversitesi kendisine fahri doktoru unvanı verdi. Yahyâ el-Haşşâb, İbrâhim Emin eş-Şevâribî ile birlikte I. Fuâd (Kahire) ve Aynişems üniversitelerinde şarkiyat araştırmalarının öncülüğünü yapmıştır.

Eserleri. Telif: Nâsır Khosrow, son vo-yage, sa pensée religieuse, sa philosophie et sa poésie (Le Caire 1940); *Hikâyâtün Fârsiyye* (Kahire 1940, 1959); *Târîhu'l-edebî'l-Fârsî fi'l-karnî't-tâsî' 'aşer* (Kahire 1948); *Târîhu'l-Kürd ve'l-Kürdistân* (Kahire 1958); *İslâmü'l-Fürs* (A. J. Arberry'in *The Legacy of Persia* [Oxford 1953] adlı eserinden *Türâşü Fâris* adıyla Arapça'ya çevrilen kitabın bir bölümüdür, Kahire 1960); *İltikâ'ü'l-hadârateyn el-'Arabiyye ve'l-Fârisiyye* (Kahire 1969); *eş-Şâhnâme li'l-Firdevsî* (Kahire, ts.).

Tercüme: Çehâr Maqâle (Nizâmî-i Arûzî'den Arapça'ya, Kahire 1368/1949, Abdülvehhâb Azzâm ile birlikte); *Sefernâme* (Nâsır-ı Hüsrev'den Arapça'ya, Kahire 1364/1945, 1959, 1983; Beyrut 1970); *Zâdü'l-müsâfirîn* (Nâsır-ı Hüsrev'den, Kahire 1945); *İrân fi 'ahdi's-Sâsâniyyîn* (Arthur Christensen'in *Iran sous les sassanides* adlı eserinin tercümesidir, Kahire 1950, Abdülvehhâb Azzâm ile birlikte); *Kitâbü Tenessür* (İslâm öncesi Fars kurumlarına dair Farsça en eski eserdir, Kahire 1954); *Târîhu'l-Beyhakî* (Ebü'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî'den, Kahire 1956, Sâdik Neş'et ile birlikte; Beyrut 1982); *Âdâbü'l-müte'allimîn* (Nasrüd-dîn-i Tûsî'den, *Mecelletü Ma'hedî'l-mahtûâtü'l-Arabiyye*, III/2 [Kahire 1377/1957], s. 267-284); *Şerefnâme* (Şeref Han'dan, I-II, Kahire 1958-1962, Muhammed Ali Avnî ile birlikte); *Beyânü'l-edyân* (Ebü'l-Meâlî Muhammed b. Ubeydullah'tan, *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*, XIX/1 [Kahire 1957], s. 11-58; Kahire 1959); *Zabî ve tahkîku'l-elfâzi'l-iştîlâhiyyeti't-târîhiyyeti'l-vâride fi kitâbi Mefâtihî'l-'ulûm li'l-Hârizmî* (*el-Mecelletü't-târîhiyyeti'l-Mısrîyye*, VII [Kahire 1958], s. 161-278, el-Bâz el-Arînî ile birlikte; Kahire 1960); *Câmi'u't-tevârih* (Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî'den, I-II, Kahire 1960, Muhammed Sâdik Neş'et, Muhammed Musa Hindâvî ve Fuâd Abdülmütî Sayyâd ile birlikte; Beyrut 1983); *Mûsâ b. Nuşayr* (Abdülhak Hâmid'den, Kahire 1964).

Neşir: Hânü'l-ihvân (Nâsır-ı Hüsrev, Kahire 1359/1940; Tahran 1338 hş.); *Ev-râku'l-eyyâm* (Cenab Şahabeddin'den, trc. İbrâhim Sabrî, nşr. Yahyâ el-Haşşâb,

Kahire 1960); *Târîhu Buğârâ* (A. Vâmbéry'den, trc. Ahmed Mahmûd es-Sâdâtî, nşr. Yahyâ el-Haşşâb, Kahire 1965); *Esrârü't-tevhîd fi maqâmâti Ebî Sa'îd* (Muhammed b. Münvever b. Ebü Saïd Meyhenî'den, trc. İsmâ'îl Abdülhâdî Kindîl, nşr. Yahyâ el-Haşşâb, Kahire 1966); *el-Muhekem ve'l-muhtâ'ü'l-a'zam* (İbn Sîde'nin eserinin VIII. cildinin Abdülvehhâb Seyyid Avadullah ile birlikte neşri, Kahire 1417/1996). Yahyâ el-Haşşâb'ın ayrıca çeşitli ilmi toplantılarda sunduğu bildirileri ve dergilerde yayımlanmış makaleleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâdik Hürşâ, "Yahyâ el-Haşşâb ve rişletühü ma'a Nâsır Hüsrev", *Mecelletü Şîrâz*, sy. 2 (http://www.shirazyat.com/mainlist.php?mag_no=2) (çevrimiçi 19.08.2011); Muhammed b. Abdurrahman er-Rebî, "el-Edebiyyâtü'l-Fârsiyye fi'l-'âlemi'l-'Arabî", *Şekâfetünâ li'd-dirâsât ve'l-buğûs*, II/5 (1425/2004), s. 150-152 (<http://knowledgebase.icro.it/files/magazine/724/9.pdf>) (çevrimiçi 06.09.2011); İbrâhim Halîl el-Allâf, "ed-Duktâr Yahyâ el-Haşşâb ve riyâdetü'd-dirâsâti's-Şarkîyyeti'l-'Arabiyye", *Şavtü'l-Hurriyye*, 28 Ramazan 1432/27.08.2011 (<http://www.baghdadtimes.net/Arabic/index.php?sid=82239>) (çevrimiçi 03.09.2011); (Yahyâ el-Haşşâb'ın öğrencisi olan madde yazarı, maddenin telifinde Haşşâb'ın el yazısıyla tuttuğu notlardan da yararlanmıştı).

SİBÂİ MUHAMMED ES-SİBÂİ

YAHYÂ HİLMİ EFENDİ

(1833-1907)

Osmanlı nesih hattının
seçkin üstatlarından.

İstanbul'un Süleymaniye semtinde doğdu. Babası Ayıntablı Dalkılıç Hacı Halil Ağâ'dır. İlk tahsilinden sonra Beyazıt ve Sultanahmet camilerindeki derslere devam ederek icâzet aldı. Henüz küçük yaşlarda iken Mehmed Hâşim Efendi'den sülüs-nesih meşkine başladı. Yahyâ'nın yazıya olan istidadını sezen Hâşim Efendi evinde hasta yattığı son zamanlarında dahi ona meşk vermeye sürdürmüştür. Yahyâ Hilmi, henüz on iki yaşında iken hocasının vefatı üzerine Dârü't-tabâati'l-âmir (Devlet Matbaası) musahhihi Halil Zühdü Efendi'den sülüs-nesih meşkine devam etti ve 29 Mayıs 1847'de bu yeni hocasından icâzet aldı. 17 Şubat 1848'de Bâb-ı Seraskerî Nizâmiye Jurnal Kalemi'ne girdi. Burada zamanla mümeyyizliğe ve müdürlüğe kadar terfi ederek altmış yıla yakın hizmet etti; kendisine sâilise, sâniye ve ülâ sınıf-ı sâni rütbeleri tevcih edildi. Son zamanlarında vücuduna felç geldi. 23 Kasım 1907 günü sabaha karşı vefat etti ve Süleymaniye Camii hazinesine defnedildi. Yahyâ Hilmi